

СЬОГОДНІШНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАРОДНОГО ЖИТЛА СХІДНОЇ УКРАЇНИ

Божинський Н. І., аспірант кат. дизайну архітектурного середовища,
Мироненко В. П., доктор архітектури, професор

Харківський державний технічний університет будівництва та архітектури

Анотація. У статті говориться про те, які проблеми існують на сьогодні перед дослідниками народного житла Східної України.

Ключові слова: народне житло, звичаї, предметно-просторове середовище.

Аннотация. Божинский Н. И., Мироненко В. П. Сегодняшние проблемы исследования народного жилья восточной Украины. В статье говорится о том, какие проблемы существуют на сегодняшний день перед исследователями народного жилища Восточной Украины.

Ключевые слова: народное жилище, обычаи, предметно-пространственная среда.

Annotation. Boginsky N.I., Mironenko V.P. Today's problems of research of east Ukraine national habitation. It is considered in the article, as the problems have the investigations of folk East Ukrainians houses today.

Key words: folk house, customs, objective-space environment.

Актуальність теми. ХХ ст. завдало страшного вдару по традиційній культурі. Сьогоднішній день глобалізації та тотальної уніфікації мало чим відрізняється від попередніх часів. Поодинокі рештки й взірці народного будівництва швидко зникають. Дослідити цей процес і зупинити є важливим завданням науковців-архітекторів.

Зв'язок роботи з важливими науковими й практичними завданнями. Ця розвідка зроблена відповідно до плану науково-дослідницької роботи Харківського державного університету будівництва й архітектури й перебуває в колі наукових досліджень кафедри дизайну архітектурного середовища, які приділені проблемам регабілітації та збереження пам'яток архітектури.

Аналіза останніх публікацій. Серед досліджень народного житла його національні традиції, збереженість розглядали, зокрема, Войтович В., Шевченко Є., Пономарьов А., та ін. Величезну наукову роботу по її вивченню провели доктори архітектури В. П. Самойлович, Ю. Ф. Хохол, кандидат історичних наук Т. В. Косміна. Малюнки інтер'єрів хат зробив Ю. І. Химич. Українську народну архітектуру досліджували архітектори, науковці й аматори, що переймалися її збереженням і розвитком.

Проте більшість розвідок були описовими, тільки найсучасніші розвідки почали підходити до традицій в українській архітектурі системніше. Хоча й глибші дослідження не досить пов'язані з далшим розвитком традицій в сучасній архітектурі.

Мета дослідження: дослідити сьогоденні проблеми дослідження народнього житла Східної України.

Відповідно до цілі поставлені такі завдання:

- дослідити умови за яких досліджується народнє житло;
- ситематизувати сьогоденні проблеми дослідження народнього житла

Східної України.

Об'єктом дослідження є українське народнє житло.

Предметом дослідження є проблеми дослідження народнього житла Східної України.

Висліди дослідження.

Дослідження народнього побуту в Україні широко розпочалося у XIX ст. Однією з найцінніших тодішніх розвідок була робота Де Ля Фліза «Медикотопографічний опис або медична географія державного майна Київського округу», 1854 р.

Там він говорить, що селянські житла в Київській губернії скрізь збудовані з дерева, вони, як правило, теплі взимку. Їх зовнішнє й внутрішнє планування всюди майже однакове. І, що цікаво, свідчить що у Київському повіті майже всі хати вкриті соломною, і якщо покрівля не стара, вона не протікає, краще захищає від холоду і спекотного сонця, ніж покрівлі з дощок, черепиці та металевих листів. Але Де Ля Фліз не обмежувався зовнішніми описами. Очевидно, що він мав довгий час і широке поле спостережень, через те міг узагальнено свідчити. Наприклад, що хати оберігають від холоду і сухі, доки їх не руйнує час, тоді вони осідають у землю і набувають вигляду сирих погребів.

Критичні погляди теж цікаві. Вони дають погляд стороннього глядача. Наприклад, що в місцевостях, де бракує лісу, стіни будинку виплітають з лози або соломи, обмазують глиною і білять, але такі хати неміцні, взимку в них холодно й вогко, їх стіни не захищають від зовнішньої температури і пропускають холод, особливо, коли дмуть сильні вітри; Де Ля Фліз помітив, що в них хворіють частіше, ніж у дерев'яних будинках.

Отже, в ті часи дослідник, навіть широкого профілю, мав величезний простір для порівнянь і різноманітних спостережень.

Так само, на початку XX ст. по всіх українських землях ще добре розвивалося й функціонувало традиційне народнє житло. Способи будівництва, матеріали природно розподілені були по кліматичних зонах. Технологічні винаходи й певні удосконалення займали відповідне місце у традиційній будівельній системі народнього житла.

Цей час – час романтичного захоплення народніми традиціями, стилістикою. В Україні виникає своєрідний український стиль, заснований на використанні форм і прийомів українського народного зодчества. Спорудам цього спрямування притаманна компактна лаконічна побудова, переважання гладенького поля білих стін, високі чотирихисилі покрівлі з заломами, віконні й дверні отвори з зрізаними кутами, використання орнаментальних мотивів

українського народного декоративно-ужиткового мистецтва. Найбільш яскраво риси цього стилю знайшли втілення у формах споруди Полтавського земства (тепер музей, архіт. В. Кричевський, 1905 – 1909 рр.), художньої школи у Харкові (1913 р., архіт. К. Жуков) та низці будов О. Сластьона, С. Тимошенка, В. Троценка, П. Фетисова та ін.

Тоді ж, етнограф, антрополог Хв. Вовк видає свою фундаментальну працю «Студії з української етнографії та антропології». В цій роботі професор зафіксував дуже докладно й широко майже весь народний побут тодішньої України.

Проте, вже тоді дослідникам доводилося відсіювати неприродні явища, штучні процеси, що міняли традиційне середовище на безлице й уніфіковане. Цукроварні, шахтарські та інші селища змінювали в гірший бік зформовані традиційний краєвид і предметно-просторове середовище.

В кінці й одразу після Першої світової війни 1914 – 1918 рр. ситуація з народнім житлом гіршала. Як повідомляють свідки й документи тих часів, народнє житло знищуване війною масово. Цілі села й комплекси споруд спалено, так само як і численні гектари лісгосподарчих ресурсів.

Війна 1917 – 1924 рр. принесла ще більше руйнувань, спалених сіл, смертей мирного населення. Врешті, прихід нової радянської влади підірвав природній розвиток народнього житла.

Бачучи страшні зміни, що розпочалися, архітектори поспішали обміряти й описати те, що залишилось. Наприклад, дуже цінною є робота С. А. Таранушенка – «Старі хати Харкова». – Харків, 1922. Там він подав обміри й малюнки найхарактерніших збережених хат старого Харкова.

Два голодомори не тільки зменшили кількість населення. Існують свідчення безпосередніх виконавців планових руйнувань традиційних народніх жител, зокрема на Харківщині. На кінець 1930-х рр. Східна Україна мала зменшене населення, і відповідно вже нечисленні й невисокі за якістю взірці народнього житла.

Друга світова війна 1941 – 1945 рр. , пройшовши фронтом по Лівобережжю туди й назад, мало що залишила з житлового фонду взагалі, не кажучи вже про власне народнє житло.

Після 1945 року повторилася дещо ситуація 1917 року – згадалися старі традиційні способи ведення побуту, будівництва. Однак вже в набагато меншому вимірі. Не так міцно майстри дотримувалися певних звичаїв, мали менший досвід. Нові ж будівельні норми геть виключали можливість зведення традиційних споруд народнім способом (так триває й досі).

У 1960-х рр. набули широкого розповсюдження так звані «фінські» будинки (споруди швидкого монтування з готових елементів). По Східній Україні і тепер їх дуже часто можна побачити – подекуди вони зовсім заступили звичайний тип народнього житла.

Відомий науковець В. П. Самойлович створює «Українське народнє житло (кінець XIX – початок XX ст.)» (Академія наук УРСР, Інститут мистецтвознавства,

фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського, Музей народної архітектури і побуту Української РСР, – Київ: Наукова думка, 1972).

Вперше так системно здійснено опис народного житла. Але, на жаль, більшість матеріалів до роботи доводилось брати з музейних зразків або з решток народних жител.

На теренах Східної України на сьогодні поодинокі зразки народних традиційних жител швидко зникають. Мало не кожен колгоспник може «похвалитися» досвідом демонтажу або руйнування традиційного народного житла. І навпаки – як зводити таке житло, знають одиниці старших людей. Традиційними іноді роблять розміщення кімнат у споруді, господарчих будівель на подвір'ї. Використання ж традиційних способів і матеріалів до будівництва залишається поза законом. Старіші майстри доживають віку, не передаючи досвіду наступним поколінням.

В такій ситуації новітнім дослідникам народного житла доводиться стикатися з тим, що предмет їхнього дослідження в природних умовах дуже важко знайти взагалі.

Такі способи наукових досліджень, як записи свідчень старих людей, виходять майже на передній план. Архівні обміри й записи попередніх сторіч незабаром можуть стати єдиним джерелом дослідження українського народного житла.

Останнім часом в наукових виданнях почали виходити статті, що фіксують і описують взірці народного житла, що стали повсюдною рідкістю. На жаль, місцеві мешканці мало знають про народну традицію і цінність збережених реліктів. Через те руйнують і переробляють їх на своє уявлення про красу.

Перспективи дальших досліджень у цьому напрямку. В подальшій роботі треба системніше описати стан народного житла, віднайти способи його відновлення.

Висновки. Отже, з'ясовано, що наразі хоч і позв'яклися дослідження народної культури, проте матеріал дослідження зникає з природних умов взагалі. Традиційне будівництво перебуває у глибокій кризі. Причини полягають як у попередньому руйнуванні традиції народного будівництва, так і в сьогодинішньому стані свідомості широких кіл громадянства.

Розглянуто, що вельми важливим джерелом досліджень стають свідчення старих людей – майстрів, мешканців віддалених від зовнішнього впливу сіл.

Література:

1. Студії з української етнографії та антропології/ Вовк Х. – К.: Мистецтво, 1995.
2. Народня деревообробка в Україні./ Шевченко Є. – К.: Артанія, 1997. – XX с.
3. Культура й побут населення України/ Наумко М. та ін. – К.: Либідь, 1993.
4. Українська минувшина/ Пономарьов А. та ін. – К.: Либідь, 1994. – 256 с.
5. Сумцов М. Ф. Слобожане. Історико-етнографічна розвідка. – Х.: Акта, 2002 р. Б.
6. Шевченко Є. І. Народня деревообробка в Україні. Словник народної термінології, – К.: Артанія, 1997.
7. Булашев Г.О. Міти України. За книгою Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях, – К.: Довіра, 2003.

8. Воропай О. Звичаї нашого народу, – К.: АВТП Оберіг, 1993.
9. Артюх А., Васянович О. та ін. Етнографічна експедиція на Харківщину і Луганщину. – Народна творчість та етнографія, №6, 2007.
10. Д. П. Де ля Фліз. Альбоми. Том 1 – К., 1996.
11. Гудченко З. Традиційне будівництво на Малинщині. – К.: Нар. творчість та етнографія. № 3, 2006.
12. Таранушенко С. А. Старі хати Харкова. – Х., 1922.
13. Самойлович В. П. Українське народне житло (кінець XIX – початок XX ст.)/ Академія наук УРСР, Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського, Музей народної архітектури і побуту Української РСР, – Київ: Наукова думка, 1972.

Надійшла до редакції 4.04.2008